

Speurtocht

'De Joodse gemeenschap in Oss'

voor groep 7 en 8 basisschool en
onderbouw voortgezet onderwijs

Toelichting voor de docent

Deze speurtocht is onderdeel van het lespakket 'de Joodse gemeenschap in Oss'. Dit lespakket is gemaakt naar aanleiding van het rapport 'Het handelen van het gemeentebestuur van Oss bij de onteigening en vervreemding van panden van joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog' uit 2021. Burgemeester Wobine Buijs-Glaudemans heeft bij de presentatie van dit onderzoek aan de Joodse gemeenschap toegezegd dat er lesmateriaal komt, om leerlingen in Oss bewust te maken wat er met de Joodse gemeenschap in Oss is gebeurd.

De speurtocht is bedoeld voor groep 7 en 8 van de basisschool en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De tocht gaat uit van enige basiskennis van de Tweede Wereldoorlog.

Het beste is om de leerlingen in groepjes het centrum van Oss in te laten gaan, eventueel met een begeleider. Laat de groepjes op verschillende punten starten.

Er zijn 13 vragen. Bij elk antwoord krijgen de leerlingen een letter. Deze moeten ze achterin opschrijven. Zo krijgen ze een woord dat met de Joodse gemeenschap in Oss te maken heeft. Voor oudere leerlingen zijn er aanvullende opdrachten die meer verdieping geven, zoals een foto-opdracht en schrijfopdrachten. De schrijfopdrachten kunnen ook later in de klas gemaakt worden.

Kijk op de website van Stadsarchief Oss voor meer educatief materiaal: www.stadsarchiefoss.nl onderdeel Educatie.

Speurtocht

'De Joodse gemeenschap in Oss'

Inleiding

Oss had vroeger een relatief grote Joodse gemeenschap. Veel van de grote fabrieken in Oss zijn door Joodse ondernemers opgericht. De Tweede Wereldoorlog was voor Joden in Nederland een donkere periode, zo ook in Oss. Van de 364 Joodse Osse inwoners hebben 269 mensen de Tweede Wereldoorlog niet overleefd.

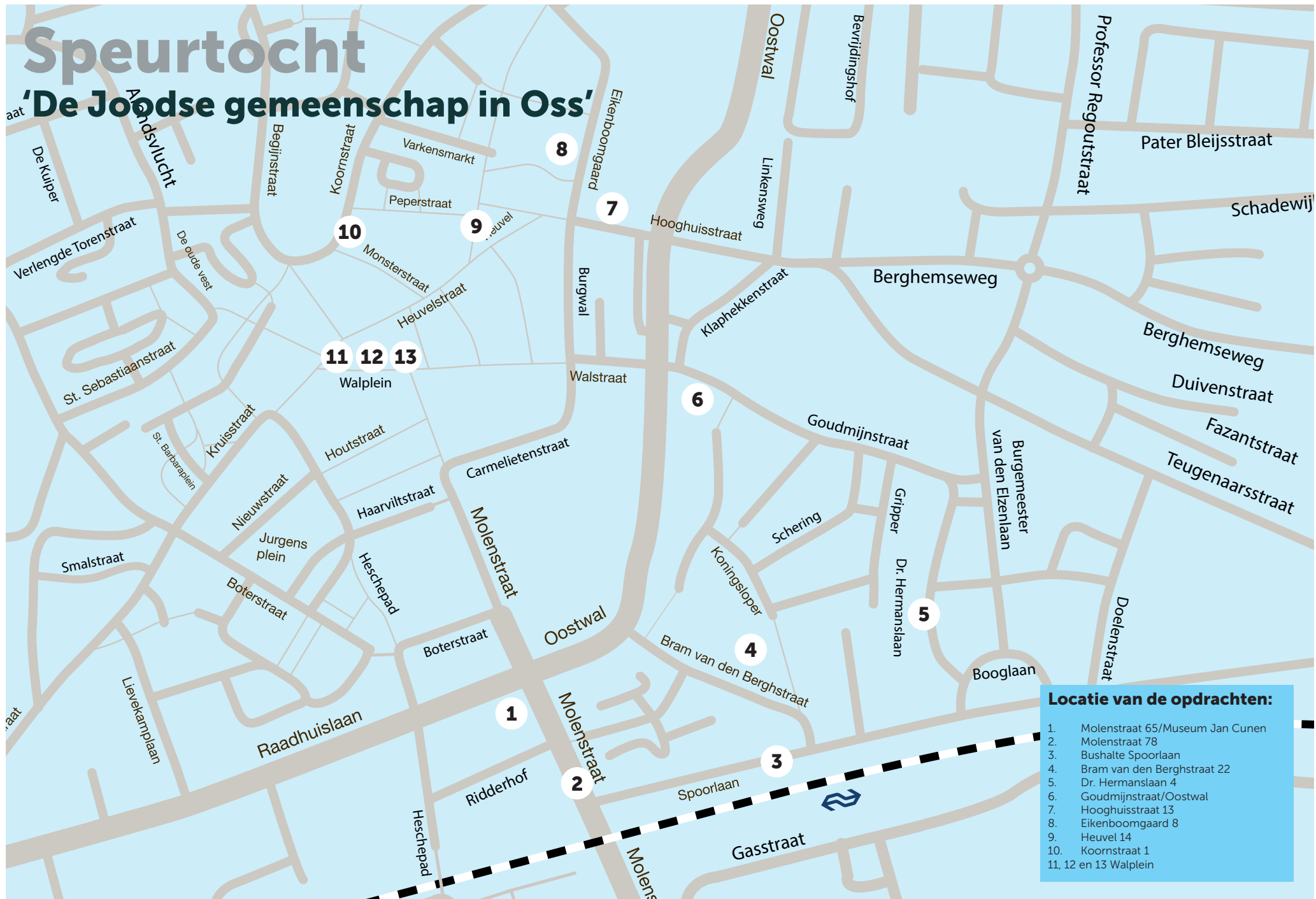
In deze speurtocht maak je kennis met de Joodse gemeenschap in Oss en leer je wat er met de Osse Joden in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd.

Er zijn 13 vragen. Bij elk antwoord krijg je een letter. Achterin kun je deze letters opschrijven en krijg je een woord dat met de Joodse gemeenschap in Oss te maken heeft. Naast deze speurtocht zijn er ook aanvullende opdrachten zoals een foto-opdracht en schrijfopdrachten. Vraag aan je leraar welke je hiervan moet maken. Soms moet je deze ter plaatse maken, soms kan je ze in de klas maken.

Veel succes.

Speurtocht

'De Joodse gemeenschap in Oss'

Locatie van de opdrachten:

1. Molenstraat 65/Museum Jan Cunen
2. Molenstraat 78
3. Bushalte Spoorlaan
4. Bram van den Berghstraat 22
5. Dr. Hermanslaan 4
6. Goudmijnstraat/Oostwal
7. Hooghuisstraat 13
8. Eikenboomgaard 8
9. Heuvel 14
10. Koornstraat 1
- 11, 12 en 13 Walplein

Welkom bij deze speurtocht!

Vraag 1

De route begint bij deze mooie villa waarin Museum Jan Cunen is gevestigd. De villa is in 1888 gebouwd door de Joodse handelaar en fabrikant Arnold van den Bergh.

Simon van den Bergh, de vader van Arnold, verhuisde in 1858 van Geffen naar Oss. In Oss woonden meer Joodse mensen en er was een boterwaag. In deze boterwaag werd boter gewogen en gekeurd. Dat was voor handelaar Simon van den Bergh erg belangrijk. Zijn zoon Arnold heeft als margarinefabrikant veel bijgedragen aan de ontwikkeling van Oss.

In 1891 verhuisde Arnold van den Bergh met zijn fabriek naar Rotterdam en ontwikkelde het bekende merk Blue Band. In de villa kwam de katholieke familie Jurgens wonen.

Vraag:

1. De villa waarin nu Museum Jan Cunen is gevestigd, heeft een bijzondere naam. Welke?

- M Villa Cornelia
- L Villa Estella
- K Villa Constance

We lopen in de richting van het station naar het adres Molenstraat 78.

Vraag 2

In dit huis woonde een Joodse familie. Vader Eliazar had er zijn bakkerij. Het gezin bestond verder uit moeder Antje, zoon Meijer (13 jaar) en dochter Agathe (11 jaar). In 1942 werden zij opgepakt omdat ze Joods waren. Ze werden naar Polen gebracht en daar bij aankomst vermoord. Alleen omdat ze een andere afkomst hadden dan veel andere mensen.

Vraag:

2. Hoe heette het gezin dat hier woonde?

- K Van den Bergh
- B Andriessen
- I Wolff

Aanvullende opdracht

Wat weten jullie al over de Jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog?

Overleg met je groepje en schrijf 3 woorden op die daarmee te maken hebben.

- 1
- 2
- 3

We gaan links de Spoorlaan in.

Vraag 3

Bij de centrale bushalte bij het station kijken we naar de overkant van het spoor. Daar stonden vroeger grote fabrieken met hoge schoorstenen.

De Joodse familie Van Zwanenberg had een slachterij in Heesch. Omdat Oss een treinstation had, verhuisde de familie naar Oss. Ook hun Joodse stiefzoon Hartog had een grote slachterij in Oss. Er werden onder andere worsten en vleesbeleg gemaakt. In deze slachterijen werkten heel veel mensen uit Oss en omgeving.

Aan de overkant van het spoor staat ook de fabriek van Organon. Deze fabriek werd opgericht door de Joodse fabrikant Saal van Zwanenberg. Er worden vooral medicijnen gemaakt. Daarmee is de fabriek wereldberoemd geworden.

Vraag:

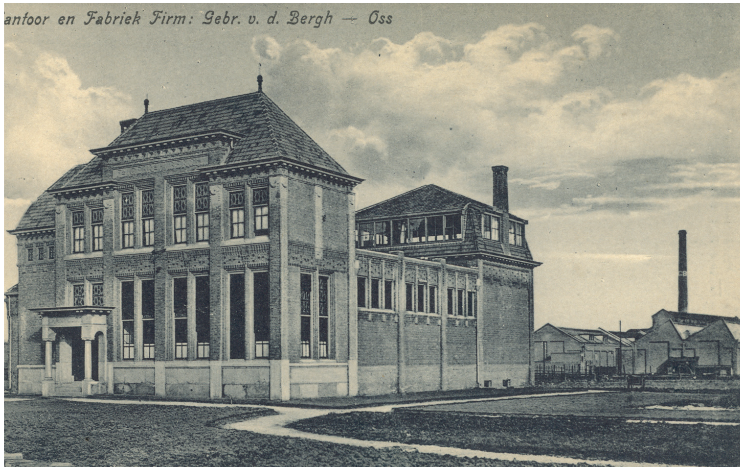
3. Waarvan maakte Organon vroeger medicijnen?

- F Groente-afval
- T Slachterij-afval
- U Dierenhuiden

We lopen een klein stukje verder en gaan links de Bram van den Berghstraat in.

Kantoor en Fabriek Firm: Gebr. v. d. Bergh — Oss

Vraag 4

Op de foto zien we het kantoorgebouw van Bergoss. De fabriek, die achter het kantoorgebouw stond, werd opgericht door de Joodse ondernemer Daniël van den Bergh. Hij was een broer van de eerder genoemde Simon van den Bergh. De fabriek kreeg in 1931 de eretitel 'Koninklijk'.

Waar vroeger de fabriek stond, staan nu allemaal huizen. Je kunt daar (straat)namen vinden zoals: De Weverij, Tapijtplein, Koningsloper en Schietspoel.

Vraag:

4. De Joodse familie Van den Bergh had meerdere fabrieken in Oss. Welke twee producten horen daarbij?

- S Margarine & vloerkleden
- O Margarine & worsten
- P Worsten & vloerkleden

We lopen terug naar de Spoorlaan en gaan links af. Bij de Booglaan gaan we weer links. In de Booglaan nemen we de eerste straat links en lopen we de Dr.Hermanslaan in en stoppen we bij nummer 4.

Vraag 5

In deze straat woonden veel Joodse families. Dit is Esther (Esje) Kleinkramer, zij woonde in dit huis met nog vijf anderen. Ze werden allemaal weggevoerd in 1943. De nazi's namen het huis in beslag en er kwamen nieuwe bewoners: Duitse vrouwen die getrouwd waren met een Duitse soldaat.

Vijf van de zes gezinsleden, waaronder Esther, werden vermoord in het vernietigingskamp Sobibor.

Vraag:

5. In welk land ligt Sobibor, waar veel Joden vermoord werden?

- D Tsjechië
- N Polen
- T Duitsland

Aanvullende opdracht

Maak een foto van de Struikelstenen bij het huis van de familie Kleinkramer in de Dr. Hermanslaan 4. Zorg er voor dat ook jullie voeten op de foto staan.

Loop de Dr. Hermanslaan uit en ga dan links de Goudmijnstraat in.
Loop deze uit tot aan de Oostwal.
Op het Tapijtplein gaan we even zitten.

Vraag 6

Op deze foto zien we het oorlogsmonument dat aan de Nieuwe Hescheweg staat. Helaas te ver van onze route om er langs te lopen.

Oss kent een lange geschiedenis van Joodse inwoners. In de middeleeuwen werd al voor het eerst melding gemaakt van Joodse inwoners. Vanaf de jaren '30, toen de nazi's in Duitsland aan de macht kwamen, staken veel Duitse Joden de grens over naar Nederland. Ook in Oss werden Joodse vluchtelingen uit Duitsland opgenomen. Zij hadden een arbeidsverbod waardoor ze niet mochten werken. Ze moesten worden onderhouden door de Osse Joodse gemeenschap zelf.

In ruim een half jaar tijd, tussen augustus 1942 en april 1943, werden vrijwel alle Joodse inwoners van Oss weggevoerd en vermoord. Enkel van hen overleefden de concentratiekampen of keerden na de oorlog terug vanuit hun onderduik adres.

Vraag:

6. Wat wordt door het oorlogsmonument aan de Nieuwe Hescheweg uitgebeeld?

- ☐ Alle Joodse mensen die vermoord zijn
- ☐ Alle weggevoerde Joodse inwoners van Oss
- ☐ Alle omgekomen inwoners van Oss

We steken de Oostwal over en gaan rechts af.
Bij de Hooghuisstraat gaan we links.
We stoppen bij nummer 13.

Vraag 7

In dit huis woonde het Joodse gezin Hes. De ouders hadden 7 kinderen. Zogenaamd vanwege de besmettelijke ziekte roodvonk bij een van de kinderen, zat het gezin 1,5 jaar in quarantaine en mochten zij niet naar buiten. In september 1944 werd de familie, met hetzelfde transport als Anne Frank, alsnog weggevoerd en vergast.

Vraag:

**7. De familie Hes had 7 kinderen die met hun ouders weggevoerd werden en vermoord zijn.
Hoe oud was het oudste kind en het jongste kind?
Lees de stenen in de stoep.**

- B 14 jaar en 4 jaar
- A 12 jaar en 3 jaar
- L 13 jaar en 2 jaar

Aanvullende opdracht

De nazi's waren heel bang voor besmettelijke ziektes. Dokter Danby, de Joodse huisarts van het gezin Hes, verzoon een plan. Hij stelde een verklaring op dat een van de kinderen roodvonk had.

Beschrijf op de volgende pagina's in een verhaal van ongeveer 150 woorden:

- Waarom de huisarts die ziekte verzoon voor deze familie?
- Wat het voor de ouders en hun zeven kinderen moet hebben betekend om anderhalf jaar lang niet naar buiten te mogen gaan.

Handwriting practice lines on the left page, consisting of 12 horizontal dotted lines.

Handwriting practice lines on the right page, consisting of 12 horizontal dotted lines.

We lopen rechtsaf de Eikenboomgaard in en gaan naar nummer 8.

Vraag 8

In dit gebouw zat vroeger een lagere school.
Op deze school zaten veel Joodse kinderen.
Je ziet een schoolfoto uit 1941.

Vraag:

**8. Voor het restaurant zien we het terras.
Wat zal dat geweest zijn toen er nog kinderen op
school zaten?**

- G De fietsenstalling
- R De speelplaats
- A De schooltuin

We lopen naar de Heuvel en stoppen bij het Kruidvat
op nummer 14.

Vraag 9

Op dit adres had de Joodse familie Van Dijk een kleermakerij en kledingwinkel. Drie broers waren betrokken bij deze winkel; Leonard, Alexander en Isidoor.

Leonard woonde met zijn gezin bij de winkel en Alexander en Isidoor woonden met hun gezin in de Dr. Hermanslaan. Van de drie broers overleefde alleen Isidoor de oorlog door op tijd onder te duiken.

Vraag:

9. De familie Leonard van Dijk werd in 1942 weggevoerd. Waar zijn ze vermoord?

- I Bergen-Belsen
- G Sobibor
- E Auschwitz

Aanvullende opdracht

Zoals je op de struikelstenen voor de winkel kunt lezen, was Izak Philip een van de kinderen van de familie Van Dijk. Stel je voor, dat jij Izak bent. Op zekere dag word je samen met je ouders en broer opgepakt en weggevoerd. Aan het eind van de dag zit je in Kamp Westerbork in Drenthe.

Beschrijf op de volgende pagina's in ongeveer 150 woorden wat je die dag hebt meegemaakt en hoe je je daarbij voelde.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

We lopen de Peperstraat in en aan het einde gaan we links
de Koornstraat in. We stoppen bij nummer 1.

Vraag 10

Achter dit 'voorhuis' stond sinds 1831 het Joodse gebedshuis. Het werd later uitgebreid met een school en een woning. Het was het Joodse 'centrum' van de stad. In de oorlog werd het gebedshuis vernield en was het niet meer bruikbaar. Na de oorlog is het afgebroken en bleef alleen het voorhuis staan.

Vraag:

10. Hoe noemen we een Joods gebedshuis?

- W Basiliek
- P Moskee
- U Synagoge

We lopen een stuk door en gaan links de Kerkstraat in en gaan rechts naar het Walplein. Daar zoeken we een plaats op een bankje.

Vraag 11

Anne Frank was een Joods meisje dat ondergedoken zat in Amsterdam. Vanuit haar kamer zag ze een grote boom waarover ze in haar bekende dagboek regelmatig schreef. In 1944 werd de familie verraden en alsnog afgevoerd en vermoord. De boom werd het symbool voor Anne.

Nadat de boom in 2010 door de wind was omgevallen, werden van stekjes van de boom, nieuwe bomen gekweekt.

Als herinnering worden in veel steden door heel Nederland 'nazaten' van deze boom geplant. Ook in Oss staat sinds 2021 een Anne Frankboom bij het oorlogsmonument aan de Nieuwe Hescheweg.

Vraag:

11. Wat voor boom is de Anne Frankboom?

- E Kastanje
- S Eik
- H Beuk

We blijven voor de volgende vraag op het Walplein.

Vraag 12

In de jaren dertig (1930 – 1940) van de vorige eeuw kwamen er veel Joodse inwoners uit Duitsland als vluchteling naar Nederland. Ook in onze tijd komen er vluchtelingen naar Nederland.

Vraag:

12 Waarom komen de meeste vluchtelingen in onze tijd naar Nederland?

- L vanwege beter onderwijs dan in hun land van herkomst
- T vanwege onvrijheid, armoede en oorlog in hun land van herkomst
- R vanwege natuurrampen in hun land van herkomst

Aanvullende opdracht

Stel, je ouders zeggen op een dag dat jullie Nederland gaan verlaten om er nooit meer terug te keren. Beschrijf op de volgende pagina's in een verhaal van ongeveer 150 woorden:

- Hoe zou jij je voelen om weg te gaan en alles achter te laten?
- Wat zou je meenemen en waarom?
- Wie zou je het meest gaan missen en waarom?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

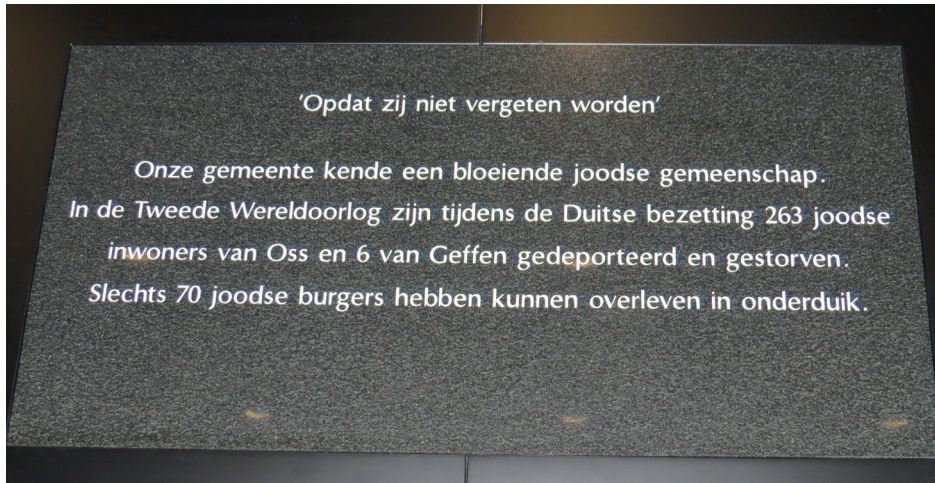
.....

.....

We blijven voor de volgende vraag op het Walplein.

Vraag 13

Deze tekst staat op een bord dat hangt in de hal van het gemeentehuis van Oss. Lees de tekst goed.

Vraag:

13. Hoeveel Joodse mensen uit de gemeente Oss zijn weggevoerd en vermoord?

G	6 mensen
S	269 mensen
F	70 mensen

Je hebt nu 13 letters gevonden. Door ze op de goede plaats in te vullen ontstaat er een woord dat met de Joodse gemeenschap in Oss te maken heeft:

[illegible]

Colofon

Deze speurtocht is onderdeel van het lespakket 'De Joodse gemeenschap in Oss'. Dit lespakket is gemaakt naar aanleiding van de presentatie van het rapport 'Het handelen van het gemeentebestuur van Oss bij de onteigening en vervreemding van panden van joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog' uit maart 2021.

Samenstelling van de speurtocht:

Rop van de Burgt in opdracht van de gemeente Oss,
in samenwerking met Stadsarchief Oss, Werkgroep Struikelstenen Oss
en diverse vertegenwoordigers van het onderwijs

Hedendaags beeldmateriaal:

Kees Verhoeckx, Rene Nelissen, Israel Times, Jewish Agency

Historisch beeldmateriaal:

Stadsarchief Oss (vraag 2, 3, 4, 9, 10), Joods Museum Amsterdam (vraag 5),
BHIC (vraag 7), Werkgroep Struikelstenen Oss/familie De Jonge (vraag 8),
Rene Nelissen (vraag 11)

Vormgeving en print:

Afdeling Vormgeving en publicatie gemeente Oss

stadsarchief oss

Kijk op de website van Stadsarchief Oss voor meer educatief materiaal:
www.stadsarchiefoss.nl onderdeel Educatie

Maart 2022

